

Att fastställa intressebevakningsfullmakten

- hur skiljer sig det finska tillvägagångssättet mot det kommande svenska systemet med framtidsfullmakter?

Övningsseminariearbete i familjerätt

Sebastian Åstrand

Hösten 2014

Handledare: Lektor Hannele Tolonen

Helsingfors universitet – Juridiska fakulteten

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	1
Förkortningar	2
Källförteckning.....	3
1 Inledning	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte	5
1.3 Avgränsningar	6
2 Intressebevakning och intressebevakningsfullmakten	7
2.1 Intressebevakningen i Finland	7
2.2 Intressebevakningsfullmakten - ett nytt rättsligt institut i Finland.....	7
2.3 Förutsättningarna för att fastställa intressebevakningsfullmakten.....	8
3 Den ”svenska modellen”: framtidsfullmakten	11
3.1 Generellt	11
3.2 Intressebevakning i Sverige och framtidsfullmakten	12
3.3 Förutsättningar för fastställande av framtidsfullmakten.....	13
4 Möjligheten att villkora domstolsprövning.....	15
4.1 Vari ligger skillnaden mellan Finland och Sverige?	15
4.2 Är historien förklaringen?	15
4.3 Domstolsprövning före fastställelse?.....	16
4.4 Domstolsprövningen en förutsättning för rättssäkerhet?	17
4.5 Praktisk betydelse av domstolsprövning	18
5 Avslutande kommentarer	20

Förkortningar

Ds – Departementsskrivelse (Sverige)

FÖB – Föräldrabalken i Sverige (1949:381)

HFD – Högsta förvaltningsdomstolen i Finland

LIF – Lag om intressebevakningsfullmakter (25.5.2007/648)

LIFV – Lag om förmyndarverksamhet (1.4.1999/442)

RP – Regeringens proposition

SOU – Statens offentliga utredningar (Sverige)

Källförteckning

Agell, Anders – Malmström, Åke: Civilrätt (22:a upplagan). Liber, Stockholm 2010. (Agell-Malmström 2010)

Antila, Tuomo: Edunvalvontavaltuutus. Wsoy, Helsingfors 2007. (Antila 2007)

Husa, Jaakko m.fl.: Nordic Law – Between Tradition and Dynamism. Intersentia 2007, Antwerpen – Oxford. (Husa 2007)

Justitiedepartementet i Sverige: Framtidsfullmakter, promemoria inom departementsserien. (Ds 2014:16)

Kekkonen, Jukka: Kontextuell rättshistoria. Forum Iuris, Helsingfors 2011. (Kekkonen 2011)

Klami, Hannu Tapani: Studier rörande svensk och finsk rätt. Åbo akademis förlag, Åbo 2002. (Klami 2002)

Letto-Vanamo, Pia m.fl.: Nordisk identitet – Nordisk rätt i europeisk gemenskap. KATTI, Helsingfors 1998. (Letto-Vanamo 1998)

Mahkonen, Sami: Johdatus perheoikeuden historiaan. Suomen Lakimiesliiton kustannus, Helsingfors 1978. (Mahkonen 1978)

Modeen, Tore: Finlands och Sveriges rätt. Åbo Akademis Förlag, Helsingfors 1989. (Modeen 1989)

Munktell Henrik: Det svenska rättsarvet. Albert Bonniers Förlag, Uppsala 1944. (Munktell 1944)

Regeringens proposition: Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om intressebevakningsfullmakt och till lag om ändring av lagen om förmyndarverksamhet (RP 52:2006)

Statens offentliga utredningar: Slutbetänkande av Utredningen om förmyndare, gode män och förvaltare (band II av VI) (SOU 2004:112)

Socialdepartementet i Sverige: På väg mot en god demensvård. (Ds 2003:47)

Välimäki, Pertti: Holhustoimen pääpiirteet. Werner Söderström Lakitieto, Helsingfors 2001.
(Välimäki 2001)

Walín, Gösta – Vängby, Staffan: Föräldrabalken – En kommentar. Del I (1-13 kap.). Norstedts Juridik, Stockholm 2009. (Walín – Vängby 2009)

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Bakgrunden till att jag väljer att skriva om intressebevakningsfullmakter är att det är relativt nytt fenomen och att det är rättsligt institut som sannolikt kommer att ha ökad betydelse i framtiden i och med en åldrande befolkning. Genom intressebevakningsfullmakten kommer individen att få större kontroll över sin egen person, såtillvida att individen själv väljer vem som kommer att fungera som dennes intressebevakare, om ett behov för en sådan uppstår i framtiden. Tidigare har detta inte varit möjligt att ordna juridiskt, utan när behovet väl uppstått så har individen själv, om denne varit i stånd, enbart fått föra fram önskemål om vem som skall bli dennes intressebevakare. Genom den här förändringen tryggas således individens självbestämmanderätt i högre grad än tidigare.

Samtidigt som intressebevakningsfullmakten bidrar till en ökad självbestämmanderätt, så är det samtidigt ett relativt omfattande ingrepp att när personen förlorar sin förmåga att reda sig själv i tillvaron och får en intressebevakare utsedd – ett ingrepp i den personliga integriteten. Därför är det relevant att studera under vilka förutsättningar man kan fastställa intressebevakningsfullmakten, och således verkställa fullmaktens bestämmelser om att intressebevakaren skall tillträda. Hur skiljer sig bestämmelserna på denna punkt mellan den finska intressebevakningsfullmakten och den planerade svenska framtidsfullmakten?

Varför jag väljer att betrakta den finska intressebevakningsfullmakten i jämförelse med den planerade svenska rättsliga institutet framtidsfullmakten, är dels den att jag ser mig som Nordist¹ och jag tror därför på ett levande samarbete inom Norden. Men kan framförallt för att det är intressant att göra jämförelser mellan de Nordiska länderna för att finna likheter och skillnader mellan länderna. För trots att vi har en likartad rättskultur så kan det ändå förekomma skillnader mellan hur vi i de olika länderna valt att lösa likartade problem.

1.2 Syfte

Syftet med det här arbetet är att undersöka hur den finska intressebevakningsfullmakten ter sig i jämförelse med den nu planerade framtidsfullmakten i Sverige. Fokus kommer att ligga på hur man i praktiken sätter i kraft den latent intressebevakningsfullmakten, i händelse av

¹ Skribenten studerar juridik i Finland vid Helsingfors universitet, men också ekonomi i Sverige vid Handelshögskolan i Stockholm.

att den som givit fullmakten (fullmaktsgivaren) förlorar sin förmåga att reda sig själv på ett sådant sätt som beskrivs i LIF. Vilka likheter och skillnader finns här mellan det redan existerande systemet med intressebevakningsfullmakt i Finland, och den tänkta lösningen med framtidsfullmakt i Sverige? För att svara på den frågan kommer jag kort att redogöra om bakgrunden dessa nya rättsliga institut, liksom varför det är relevant att jämföra just Finland med Sverige.

1.3 Avgränsningar

Det här arbetet begränsar sig till att undersöka den finska rättsliga institutionen, intressebevakningsfullmakten, i jämförelse med den svenska lösningen med framtidsfullmakt, och hur man valt att lösa frågan med fastställande av dessa. Således kommer inte fokus ligga på att i detalj presentera den finska intressebevakningsfullmakten, och ej heller att i detalj redogöra om den svenska framtidsfullmakten eller andra motsvarande lösningar i övriga Norden.

2 Intressebevakning och intressebevakningsfullmakten

2.1 Intressebevakningen i Finland

Människor har under alla tider varit i behov av hjälp och stöd av andra människor. Ibland blir dock behovet av hjälp av någon orsak större än normalt, och ibland blir behovet så stort att personen inte klarar av att reda sig själv i tillvaron. Orsakerna bakom det utvidgade behovet av hjälp kan vara många, men för att nämna några orsaker så är åldrande, fysisk eller psykisk sjukdom vanliga orsaker.² För sådana situationer inrättades det ett rättsligt institut kallat intressebevakare³, som har till uppgift att stöda den hjälpbehövande i främst ekonomiska angelägenheter men också sörja för att personen får annan behövlig hjälp i form av t.ex. hälso- och sjukvårds insatser och andra sociala insatser.

I Finland regleras intressebevakning i lagen om förmyndarverksamhet (1.4.1999/442, "LIFV"), och begreppet för den person som agerar i tillsammans eller istället för huvudmannen är intressebevakare. Intressebevakningen i Finland är graderad såtillvida att det att huvudmannen får en intressebevakare utsedd, inte per automatik betyder att denne skulle förlora sin rättshandlingsförmåga.⁴ Utan intressebevakningen i Finland, kan istället graderas efter huvudmannens behov. I sin lindrigaste form så utsträcker sig intressebevakningsuppdraget till att intressebevakaren får i uppdrag att fungera parallellt med huvudmannen, utan att huvudmannens rättshandlingsförmåga alls skulle begränsas, i enlighet med LIFV 8§. För att huvudmannens rättshandlingsförmåga skall begränsas, så förutsätts att ett beslut därom fattas av domstol, och att specificeras i vilken omfattning huvudmannens rättshandlingsförmåga begränsas, i enlighet med LIFV 18§.

2.2 Intressebevakningsfullmakten - ett nytt rättsligt institut i Finland

Intressebevakningsfullmakten uppkom som ett helt nytt rättsligt instrument i Finland år 2007, då lagen om intressebevakningsfullmakter (25.5.2007/648, "LIF") trädde i kraft.⁵ Syftet med intressebevakningsfullmakten, kortfattat beskrivet, är att erbjuda den enskilda individen en möjlighet att välja den personen som skall handha dennes intressebevakning i

² Ds 2003:47.

³ Intressebevakare är den term som används på svenska i Finland, på finska används termen "edunvalvoja". Medan de termer som på rikssvenska närmast motsvarar intressebevakare är "god man" alternativt "förvaltare" beroende på hur omfattande intressebevakningsuppdraget är – var "förvaltare" sträcker sig längre än "god man". För mera information se kapitel 3.2.

⁴ Välimäki 2001, sidorna 39-43.

⁵ Lagen trädde ikraft 1 november 2007, LIF 50§.

händelse av att fullmaktsgivarens förmåga att reda sig själv blir nedsatt.⁶ På så vis kan man också likna intressebevakningsfullmakten vid ett testamente, varigenom individen redogör för sin vilja utifall en viss händelse inträffar. I praktiken är det som händer, är att personen av någon anledning inte längre förmår att ombesörja t.ex. sin egendom eller person, och först då träder fullmaktens bestämmelser ikraft. Jämförelsen med testamentet haltar så till vida att utgången inte är lika given som vid ett testamente, eftersom det är osäkert om behovet av en intressebevakare någonsin realiserar, emedan en människas liv på jorden nog är ändligt till sin natur.

Intressebevakningsfullmakten tillkom i Finland efter ett relativt omfattande lagstiftningsarbete var man noterande avsaknaden av ett dylikt instrument i Finland. Behovet av ett dylikt instrument blev än mera skriande av det faktum att vi har en åldrande befolkning som lever allt längre, och med tilltagande ålder följer också en större risk för olika former av sjukdomar kan påverka individens medvetande på ett sådant sätt att individen är oförmögen att klara sig själv.⁷

Ett annat argument för att införa ett dylikt instrument är att samhället har utvecklats åt det mera individuella hållet, var den självständiga individen är i fokus. Tidigare levde man i "större kollektiv" bestående av familj och släkt, ofta på samma ort som man var född på, och därigenom fanns ofta detta redan betrodda nätverk tillhands när individen blev i behov av någon form av intressebevakning. Idag lever vi annorlunda och ingår ej heller nödvändigtvis i dylika nätverk och konstellationer, beroende på bl.a. att vi är mera rörliga och de geografiska avstånden ökar, liksom att kärnfamiljen inte längre är lika allrådande.⁸ Därigenom uppkommer också ett behov för att individen att själv kunna välja en lämplig företrädare när denne är i behov av det, då det nödvändigtvis inte finns någon "naturlig" företrädare som familj eller släkt i närheten.

2.3 Förutsättningarna för att fastställa intressebevakningsfullmakten

När fullmaktsgivaren väl har upprättat en giltig intressebevakningsfullmakt, som också har kommit den fullmäktigen till kännedom, så uppkommer vanligen ett passivt mellantillstånd. Passivt såtillvida att intressebevakningsfullmakten finns latent i beredskap, för den händelse

⁶ Antila 2007, sidan 1.

⁷ Antila 2007, sidorna 2-4.

⁸ Kekkonen 2011, sidorna 155-168.

att fullmaktsgivaren av någon anledning förlorar sin kapacitet att reda sig själv. För under den här tiden har naturligtvis inte den fullmäktigen någon rätt att företräda fullmaktsgivaren, utan det aktualiseras först i det skede då ett behov finns. På så vis gäller det att fullmäktigen är observant och lyhörd för förändringar hos fullmaktsgivaren som skulle tyda på att denne har fått nedsatt eller förlorat sin förmåga att reda sig själv, och det därmed skulle vara tid för att sätta intressebevakningsfullmakten i kraft så att den fullmäktigen blir behörig att företräda fullmäktigen, genom att intressebevakningsfullmakten fastställs.

Men vilka är då villkoren för att kunna fastställa intressebevakningsfullmakten och således få den i kraft? Dessa villkor står att finna i LIF 24-27§, var av det följer att det är förmyndarmyndigheten som på ansökan av den fullmäktigen skall pröva om intressebevakningsfullmakten skall fastställas, och även registreras i registret över förmyndarskapsärenden. Som förmyndarmyndighet fungerar i praktiken Magistraten, och den Magistrat som handlägger ärendet är vanligtvis den Magistrat som är ansvarar för det område var fullmaktsgivaren har sin hemort, i enlighet med LIF 25§. Men det är alltså enbart Magistraten som har möjlighet att fatta beslut i saken, med stöd av andra utredningar som Magistraten finner lämpliga och behövliga i fallet. Det är alltså inte möjligt att hänskjuta ärendet för prövning till domstol i första instans för prövning av saken där.

Utöver de mera formella grunderna så finns det i LIF 24§ 3 momentet ett krav på att den fullmäktigen ställer ett läkarutlåtande eller motsvarande handling till Magistratens förfogande varifrån det framgår att fullmaktsgivarens förmåga att reda sig är nedsatt, för att uppfylla kraven i LIF 24§ 2 punkten i 1 momentet. Vid behov kan Magistraten också höra andra anhöriga och andra personer som står fullmaktsgivaren nära.

Beslutet som Magistraten fattar om att fastställa eller inte fastställa intressebevakningsfullmakten är av förvaltningsrättslig natur. Detta följer av att Magistraten lyder under förvaltningslagen, likväl förvaltningsprocesslagen och är bunden av dessa bl.a. dessa lagar i sitt utövande av sin myndighetsverksamhet. Konkret innebär det att beslutet som Magistraten fattar gällande fastställande av intressebevakningsfullmakten, som utgångspunkt kan överklagas till förvaltningsdomstolen för prövning.⁹ Som andra instans

⁹ Antila 2007, sidan 82.

efter förvaltningsdomstolen, fungerar då Högsta förvaltningsdomstolen under förutsättning av HFD beviljar prövningstillstånd. Här är det relevant att notera att intressebevakningsfullmakten i sig är ett civilrättsligt institut i likhet med en "vanlig" fullmakt.¹⁰ Men i och med att den skall fastställas av förmyndarmyndigheten (Magistraten) för att börja gälla så sker denna prövning under offentlighetsrättsliga former trots allt. Här möter alltså privaträtten och den offentliga rätten varandra.

Det bör dock noteras att fastställandet av intressebevakningsfullmakten i sig inte resulterar i att fullmaktsgivarens rättshandlingsförmåga skulle begränsas helt eller delvis.¹¹ Utan det är avhängigt ett separat beslut, som i sådana fall fattas av domstol. Magistraten har inte den befogenheten, att begränsa fullmaktsgivarens (och huvudmannens) rättshandlingsförmåga, utan det är under prövning av allmän domstol – i praktiken med tingsrätten som första instans. Fastställandet av intressebevakningsfullmakten resulterar i sig i att fullmäktigen får rätt att handla för fullmaktsgivaren i den utsträckning som bestämts i intressebevakningsfullmakten, och inget mera än så per automatik.

¹⁰ RP 52/2006, sidorna 11-12.

¹¹ Antila 2007, sidan 106.

3 Den "svenska modellen": framtidsfullmakten

3.1 Generellt

Finland delar tillsammans med sina Nordiska grannländer: Sverige, Norge och Danmark, en ganska likartad rättsutveckling.¹² Orsaken till det är, för att nämna några faktorer: en geografisk närhet, en likartad kultur och i viss mån en delad historia, samt vad det gäller språk också ett gemensamt "Skandinaviskt språk" bestående av: svenska, norska och danska (dessvärre uteslutande det finska språket).¹³ Ännu starkare koppling finns det mellan Sverige och Finland, då Finland var en del av Sverige i mer än 600 år – varav det ännu finns enstaka spår kvar av i den finska lagboken genom t.ex. 1734 års lag.¹⁴ Mot bakgrund av dessa omständigheter är det inte särskilt förvånande att lagstiftningen också har en del tydliga likheter mellan de Nordiska länderna, vilket också är en del av ett Nordiskt samarbete inom vissa rättsområden för att utveckla lagstiftningen på inom dessa områden i en gemensam riktning.¹⁵

Ett nordiskt samarbete har även förekommit inom familjerätten, och generellt också inom civilrätten. T.ex. så togs den finska avtalslagen (lag om rättshandlingar på förmögenhetsrättens område) fram tillsammans med de övriga nordiska länderna.¹⁶ Avtalslagen har en viss relevans så tillvida att den också reglerar giltigheten för fullmakter generellt, och därav också intressant för intressebevakningsfullmakten som i sin renaste form är en "utvidgad fullmakt".

Men samtidigt bör man inte förledas att tro att allt skulle vara identiskt mellan de nordiska länderna, inte ens heller mellan Sverige och Finland – därav måste en viss försiktighet iaktas när man jämför systemen.¹⁷ Det gäller också för intressebevakningsfullmakten, för det bör initialt konstateras att Sverige i nuläget (hösten 2014), inte har något motsvarande rättsligt institut som i Finland med intressebevakningsfullmakt. Men avsaknaden är närmast av

¹² Letto-Vanamo 1998, sidorna 1-7.

¹³ Letto-Vanamo 1998, sidorna 15-18.

¹⁴ Mooden 1989, sidorna 9-16.

¹⁵ Letto-Vanamo 1998, sidorna 6-9.

¹⁶ Webbsida upprätthållen av professor Christina Ramberg (Stockholms universitet), hämtad 1.10.2014: <http://avtalslagen.com/avtalslagen/>

¹⁷ Men det är också dessa existerande skillnader som gör jämförelsen relevant, trots många stora likheter.

temporär natur, då en lagändring planeras träda i kraft från och med 1.1.2016, om införande av en s.k. framtidsfullmakt.¹⁸

Skillnaden märks också på en språklig nivå, då man ibland använder olika termer mellan de nordiska länderna för samma rättsliga institut. För även inom samma språk kan det förekomma skillnader, vilket också är fallet med intressebevakningsfullmakten i svenska språket. För begreppet i Finland på svenska är "intressebevakningsfullmakt" emedan motsvarande institution i Sverige, enligt lagförslaget, kommer att heta "framtidsfullmakt". Jag tar dock inte ställning till vilket begrepp som är att föredra.

3.2 Intressebevakning i Sverige och framtidsfullmakten

Termerna "intressebevakning" och "intressebevakare" används inte i Sverige, och följaktligen finns det inte heller någon motsvarande lag om intressebevakning, som LIFV i Finland. Istället återfinns bestämmelserna om liknande institut i Föräldrabalkens 11 kapitel.¹⁹ Intressebevakningen ombesörjs i Sverige genom två olika rättsliga institut, antingen genom att huvudmannen får en "god man" utsedd, alternativt en "förvaltare".²⁰ Skillnaden mellan dessa ligger i huvudsak i det att en god man fungerar bredvid och parallellt huvudmannen, och att huvudmannens rättshandlingsförmåga således inte är begränsad, utan huvudmannen behåller sin rättshandlingsförmåga. Huvudmannen och den gode mannen fungerar istället så att båda har rätt att teckna och ingå rättshandlingar för huvudmannens del, men som utgångspunkt skall gode mannen också ha huvudmannens tillstånd före en rättshandling företas.²¹ Huvudmannens gode man fungerar således som ett stöd för huvudmannen, och kan ombesörja sådana uppgifter som huvudmannen inte själv mäktar med. När huvudmannen istället får en förvaltare utsedd, så betyder detta i princip att huvudmannen förlorar delar av eller hela sin rättshandlingsförmåga och den överförs istället till dennes förvaltare. I vilken utsträckning huvudmannen mister sin rättshandlingsförmåga, fastställs individuellt efter behov och beaktande av övriga omständigheter, som utgångspunkt skall inte rättshandlingsförmågan begränsas mera än nödvändigt.²²

¹⁸ Ds 2014:16, sidan 14.

¹⁹ Kompletterande bestämmelser finns utöver i FöB 11 kapitel, också i FöB 10, 12-14 kapitel.

²⁰ Agell – Malmström 2010, sidorna 53-54.

²¹ Agell – Malmström 2010, sidan 56.

²² Agell – Malmström 2010, sidan 56.

Som konstaterat i föregående kapitel så saknar Sverige i nuläget ett motsvarande rättsligt institut som intressebevakningsfullmakten, men man har för avsikt att införa ett liknande institut kallat framtidsfullmakt från och med början av 2016. Det bör dock nämnas att det som existerar idag ännu inte är ett definitivt lagförslag i formen av en regeringsproposition, utan det är fråga om ett utkast i formen av en departemenskrivelse framtagen av Justitiedepartementet. Lagförslaget baseras dock också på den mycket omfattande utredning som gjordes i formen av offentlig staglig utredning under år 2004, om revidering av flertalet bestämmelser inom familjerätten, varav ett förslag var just framtidsfullmakten.²³ Men det är först nu som man avser att realisera detta tillägg till att bli verkligt i form av lagstiftning. Det aktuella lagförslaget har under hösten 2014 varit på remiss till ett flertal myndigheter samt också andra organisationer för att inhämta synpunkter av dessa. I lagförslaget har man också beaktat det finska rättsläget med grunden i den finska regeringens propositionen: RP 52:2006, till den färdiga lagen om intressebevakningsfullmakter.²⁴

Framtidsfullmakten förverkligas i Sverige, under förutsättning att lagförslaget går igenom i nuvarande form, genom att bl.a. Föräldrabalken ändras så det i dess 11 kapitel tas upp bestämmelser om framtidsfullmakten. Det rättsliga institut som då skapas, framtidsfullmakten, påminner till stora delar om den finska intressebevakningsfullmakten.²⁵ I båda fallen är det fråga om en fullmakt var bestämmelser först realiseras då ett visst antal kriterier uppfylls, däribland att fullmaktsgivaren drabbas av en nedsatt förmåga att reda sig själv. Men fokus i den här texten ligger på att beskriva under vilka förutsättningar, framtidsfullmakten kan fastställas och börja verka, i jämförelse med den finska intressebevakningsfullmakten, så därav nöjer jag mig med att konstatera att det på ett allmänt plan finns stora likheter till den finska intressebevakningsfullmakten, och det därmed är tjänligt att jämföra dessa två institut.

3.3 Förutsättningar för fastställande av framtidsfullmakten

När fullmaktsgivaren har upprättat en giltig framtidsfullmakt, så följer som med den finska intressebevakningsfullmakten, en latent period var verkningarna av framtidsfullmakten är

²³ SOU 2004:112.

²⁴ Ds 2014:16 sidan 81. Vilket också kan ses på ett tecken på att ett nordiskt samarbete fortgår också inom familjerättens område.

²⁵ Ds 2014:16, sidorna 81-84.

vilande. Längden på denna period är då avhängig av hur fullmaktsgivarens hälsotillstånd förändras, och om ett behov av framtidsfullmakten uppstår på grund av att fullmaktsgivaren förlorar sin rättshandlingsförmåga.

När fullmaktsgivarens hälsotillstånd enligt fullmäktigens åsikt förändrats åt det hållet att denne inte längre klarar av att reda sig själv, så skall fullmäktigen söka hos överförmyndaren i kommunen var fullmaktsgivaren är bosatt om att framtidsfullmakten skall fastställas och registreras. I samband med detta så begär överförmyndaren in handlingar som styrker att situationen är sådan, bland handlingarna inkluderas naturligtvis själva framtidsfullmakten, men också vanligen läkarutlåtanden över fullmaktsgivarens hälsotillstånd. För att fatta beslut i frågan så skall överförmyndaren också höra fullmaktsgivaren, samt vid behov andra personer som står honom/henne nära. Överförmyndaren prövar då basis av dessa handlingar och utredningar om det föreligger en sådan situation som anges i FöB. Om kriterierna är uppfyllda så fattar överförmyndaren beslut i saken, och detta beslut kan sedan överklagas till allmän domstol, och inte till förvaltningsdomstol²⁶ som i Finland.²⁷

Den svenska modellen med framtidsfullmakt har emellertid utöver en obligatorisk prövning av förmyndarmyndigheten för att fastställa framtidsfullmakten, också en möjlighet att villkora att en domstol skall pröva ifall framtidsfullmakten skall träda i kraft. Denna möjlighet innebär att upprättaren av en framtidsfullmakt, på ett bidande sätt kommer att kunna få en prövning av domstol om behovet av att framtidsfullmakten skall fastställas eller inte. Överförmyndaren får alltså inte fastställa framtidsfullmakten, före domstolen prövat saken, om ett sådan villkor finns upptaget i framtidsfullmakten.

Domstolen som prövar saken är i första instans tingsrätten i på den hemort var fullmaktsgivaren är bosatt. Domstolen är bunden vid prövning av de regler som ställs upp i FöB 1 kapitel 12 momentet, när den prövar huruvida fullmaktsgivaren är i ett sådant tillstånd att denne inte förmår att reda sig själv.²⁸

²⁶ I Sverige heter motsvarande domstol förvaltningsrätt, emedan det i Finland heter förvaltningsdomstol.

²⁷ Ds 2014:16, sidan 123.

²⁸ Ds 2014:16, sidan 158-159.

4 Möjligheten att villkora domstolsprövning

4.1 Vari ligger skillnaden mellan Finland och Sverige?

Hur lik eller olik är den finska lösningen med intressebevakningsfullmakt den svenska lösningen med framtidsfullmakt? Är det bara att man har valt olika begrepp för samma sak, eller finns det andra innehållsmässiga skillnader mellan ländernas respektive lösningar?

Vid en närmare granskning av det svenska lagförslaget för framtidsfullmakter ger vid handen att skillnaderna till det finska systemet utsträcker sig längre än till begreppskillnader. För särskilt när det gäller att fastställandet av den svenska framtidsfullmakten så skiljer sig detta från den finska intressebevakningsfullmakten. För lagförslaget till den svenska framtidsfullmakten innehåller en bestämmelse, i FöB 1 kapitlet 11§ punkt 4, som gör det möjligt för fullmaktsgivaren att villkora ikraftträdandet av framtidsfullmakten vid en domstolsprövning.²⁹

4.2 Är historien förklaringen?

För det första så man kan konstatera att den finska lösningen med intressebevakningsfullmakt, redan har ett par år på nacken, då lagen om intressebevakningsfullmakt trädde i kraft år 2007, och således inrättade det rättsliga institutet intressebevakningsfullmakt i Finland. Medan den tänkta svenska lösningen med framtidsfullmakt vid en första titt ser ut att vara en nyare produkt, eftersom lagen är avsedd att träda i kraft år 2016, d.v.s. mer än 8 år senare än den finska lösningen. Men det bör i sammanhanget noteras att idéer om ett dylikt rättsligt institut i Sverige drogs upp ungefär samtidigt också i Sverige genom att man i utredning om "förmyndare och företrädare för vuxna" år 2004 diskuterade just behovet och den eventuella utformningen av framtidsfullmakter.³⁰ På så vis kan man trots allt säga att både den finska och svenska lösningen till vissa delar är produkter av samma tids resonemang och planering, vilket ofta också varit fallet med många andra rättsreformer och förnyelser rent historiskt.³¹ Även om naturligtvis den svenska lösningen till vissa delar nog är modernare, i och med att det är först nu år 2014 som man lägger fram ett färdigt lagförslag. Men samtidigt skall man också minnas att den svenska föräldrabalken är en relativt gammal lag i sin ursprungliga form, den balken

²⁹ Ds 2014:16, sidorna 156-160.

³⁰ SOU 2004:112, sidorna 476-483.

³¹ Klami 1989, sidorna 168-173, samt Munktel 1943, sidorna 36-38.

tillkom år 1949, även om den genomgått ett flertal revisioner under denna tid.³² Familjerätten hör ju också till ett av de rättsområden som förändras relativt långsamt, för att bevara någon form av kontinuitet samt att den följer hela generationer av människor.³³

Utformningen av den finska intressebevakningsfullmakten fick sin början år 2003, då en arbetsgrupp vid justitieministeriet tillsattes för kontroll av nuläget, vilket resulterade i ett betänkande av arbetsgruppen.³⁴ På basis av betänkandet stod det klart att ett behov av intressebevakningsfullmakt fanns och därmed gick ärendet på remiss innan det resulterade i en regeringsproposition.³⁵ Regeringspropositionen antogs sedermera av finska riksdagen, och lagen om intressebevakningsfullmakter trädde i kraft 1 november 2007. De praktiska erfarenheterna är ännu dock relativt begränsade eftersom det i ett familjerättsligt perspektiv, inte förflutit särskilt lång tid sedan lagen trädde i kraft och möjliggjorde upprättandet av en intressebevakningsfullmakt.³⁶ Det kommer sannolikt ännu att dröja en tid innan får se de praktiska verkningarna av detta nya rättsliga institut fullt ut i Finland.³⁷ Därigenom är det också svårt att dra några definitiva slutsatser av hur frånvaron av möjlighet att villkora domstolsprövning av om villkoren för intressebevakningsfullmakten är uppfyllda eller inte.

4.3 Domstolsprövning före fastställelse?

Att villkora domstolsprövningen i den svenska framtidsfullmakten innebär att tingsrätten blir tvungen att på ansökan att pröva huruvida kraven som uppställs för framtidsfullmakten uppfylls eller inte. Är fullmaktsgivaren t.ex. så pass sjuk att han inte längre klarar av att reda sig själv eller inte? För att kunna avgöra detta är domstolen tvungen att höra fullmaktsgivaren själv, och vid behov är fullmäktigen också tvungen själv att skaffa fram nödvändiga underlag. På såvis påminner processen om de fall när man i Finland enligt LIFV

³² Walin-Vängby 2009, sidorna inled:1-2.

³³ Mahkonen 1978, sidorna 119-122.

³⁴ Antila 2007, sidorna 2-3. Se även justitieministeriets betänkande 2004:13.

³⁵ Antila 2007, sidan 3.

³⁶ Det finns förnärvarande heller inga rättsfall från varken HD eller HFD som skulle anknyta till intressebevakningsfullmakten. Ett rättsfall finns emellertid från förvaltningsdomstolen i Kuopio givet 15.09.2011 med diarinummer 01316/11/1207, som rör bl.a. i vilken utsträckning Magistraten är skyldig att höra närstående till fullmaktsgivaren före den fattar beslut om att fastställa fullmakten.

³⁷ Antila 2007, sidan 1. Observera att intressebevakningsfullmakten kan upprättas långt på förhand, före det är aktuellt med att den skall tillämpas. Inget hindrar att t.ex. en 40 åring upprättar en intressebevakningsfullmakt, som kanske tillämpas först när denne är 30 år äldre. Så det kan bli ett glapp, på ett tiotal år (men också mindre) innan fullmakten verkställs, om den överhuvudtaget behöver verkställas.

går inför att begränsa huvudmannens rättshandlingskapacitet, men i det här fallet är det fråga om att fastställa huruvida framtidsfullmakten skall träda i kraft eller inte. I övrigt tillämpas på processen de bestämmelser som tas upp i den svenska rättegångsbalken, samt lag om domstolsärenden, liksom andra processrättsliga principer.³⁸

Intressebevakningsfullmakten är ju i sig en civilrättslig handling och på så vis är det logiskt att det är tingsrätten som prövar saken på ansökan. I Finland är det ju istället Magistraten som har att ta ställning till om intressebevakningsfullmakten skall fastställas eller inte, och denna bedömning sker under samma regler som för vilken annan myndighet som helst, det vill säga att Magistraten följer förvaltningsrättsliga principer, och de fattar i sin tur ett förvaltningsrättsligt beslut. Det är i sig intressant eftersom den handling som Magistraten har att bedöma har uppkommit i en civilrättslig ordning. Så här möts onekligen civilrätt och förvaltningsrätt på ett mycket tydligt sätt.

Men bedömningen i tingsrätten i Sverige utsträcker sig inte till att avgöra huruvida t.ex. framtidsfullmakten är giltig eller ej, för den saken får en separat talan vid behov väckas. Utan frågan som domstolen har att ställning till är huruvida fullmaktsgivaren är i ett sådant tillstånd som förutsätts för att framtidsfullmakten skall börja gälla. På så vis är tingsrätten ändå relativt bunden av t.ex. läkarutlåtanden och andra handlingar för att bedöma huruvida dessa kriterier är uppfyllda eller inte. Bevisbördan ligger på fullmäktigen som vid behov skall bevisa att fallet är så att fullmaktsgivaren inte längre reder sig. Mot bakgrund av det kan man ju ställa den relevanta frågan om en domstolsprövning gör saken mera rättssäker än enbart den bedömning som utförs av Magistraten i Finland.

4.4 Domstolsprövningen en förutsättning för rättssäkerhet?

Varför har man i Sverige gått inför möjligheten att villkora en domstolsprövning före framtidsfullmakten fastställs, medan man inte gjort det i Finland? En av de största orsakerna anger man i det svenska lagförslaget som orsak att rättssäkerheten kräver det. För man menar att det är ett så pass stort ingrepp i den enskilda personens privata sfär när framtidsfullmakten fastställs att det är skäl att ge möjlighet för domstolsprövning av saken.³⁹ Men kravet på domstolsprövning skall vara avhängigt fullmaktsgivaren, genom att denne

³⁸ Ds 2014:16, sidorna 158-159.

³⁹ Ds 2014:16, sidan 107.

uttryckligen anger ett sådant krav i sin framtidsfullmakt.⁴⁰ För presumtionen i fall det inte finns någon angivelse om domstolsprövning är då att domstolsprövning inte skall utföras, utan det är upp till förmyndarmyndigheten att pröva frågan om fastställelse av fullmakten självständigt.

För i Sverige har man också till skillnad från i Finland, valt att deras motsvarighet till intressebevakare, alltså god man och förvaltare, alltid skall förordnas av tingsrätten. Det är alltså inte möjligt som i Finland där Magistraten självständigt kan fatta beslut om att utse en intressebevakare till huvudmannen.⁴¹ Därav är det relativt följdriktigt att det är allmän domstol som prövar huruvida en framtidsfullmakt skall verkställas, i fall den innehåller villkor om detta. För tingsrätterna har ju då med största sannolikhet införskaffat sig erfarenhet av dylika mål, då man handlägger frågor om dels utseende av god man och förvaltare, likväl frågor när huvudmannens rättshandlingsförmåga skall begränsas. Följaktligen saknar då förvaltningsrätterna i Sverige motsvarande erfarenhet eftersom de inte handlägger dessa måltypen överhuvudtaget.⁴² Mot bakgrund av det kan det nog vara så att rättssäkerheten de facto ökar i och med erfarenheten av att handlägga dylika ärenden. Samtidigt skall de ju vägas in att det är fullmaktsgivaren som av egen fri vilja har tagit fram fullmakten, och därav också givit fullmäktigen ett visst förtroende att göra bedömningen av dennes hälsotillstånd. Så också på den nivån finns en form av kontroll också.

4.5 Praktisk betydelse av domstolsprövning

Även om det går att föra fram olika argument för och emot möjligheten att villkora en domstolsprövning, utöver prövningen som sker av förmyndarmyndigheten, så återstår en synnerligen relevant fråga. Har det någon praktisk betydelse, med möjligheten att villkora domstolsprövning – eller blir utfallet i vilket fall som helst det samma? Dessvärre är det svårt att sja och föra fram några definitiva och exakta svar på den punkten, av särskilt två anledningar. För det första så tillämpas inte den svenska framtidsfullmakten ännu, så det går inte att göra en praktisk komparation med det finska systemet. Men dels också att det är

⁴⁰ Ds 2014:16, sidorna 107-108.

⁴¹ Magistraten har dock som tidigare konstaterats inte behörighet att begränsa huvudmannens rättshandlingsförmåga.

⁴² I och för sig så handlägger inte de finska förvaltningsdomstolarna heller t.ex. frågor om begränsade av t.ex. rättshandlingsförmåga, utan det handläggs också i Finland av allmän domstol.

svårt att mäta en variabel som "rättssäkerhet", för bidrar verkligen möjligheten att villkora domstolsprövningen till ökad rättssäkerhet?

Men åtminstone en relevant fråga kan ställas på ett teoretiskt plan: vad händer om man i en finsk intressebevakningsfullmakt upptar ett villkor om att fullmaktens giltighet förutsätter domstolsprövning? I LIF tas inte denne möjlighet som bekant upp, men det är samtidigt möjligt att ta in andra bestämmelser och förbehåll i intressebevakningsfullmakten, som inte explicit nämns i LIF, däribland att krav på den befullmäktigade skall lämna redovisning också till andra än Magistraten och villkora försäljning av fast egendom att kräva samtycke av Magistraten.⁴³ Följer det av detta att det skulle teoretiskt vara möjligt att i intressebevakningsfullmakten ställa krav på domstolsprövning före den kan fastställas av Magistraten?

Svaret på den frågan stannar också på en teoretisk nivå, eftersom saken inte har prövats i domstol och det därför inte heller finns någon rättspraxis på området. Ej heller har man diskuterat saken i förarbetena till LIF.⁴⁴ Men generellt kan man tänka sig att Magistraten nog har svårt att gå emot en explicit viljeyttring av fullmaktsgivaren, men å andra sidan så finns det inget direkt lagstöd för att pröva den frågan i LIF och på grundvall av detta fatta ett negativt beslut. Men även om Magistraten skulle på basis av innehållet i intressebevakningsfullmakten, skulle goda ett dylikt villkor och i sin tur villkora fastställandet av fullmakten till att en allmän domstol prövat saken, så uppstår ett annat problem. För i nuläget finns det heller ingen lagreglering huruvida en allmän domstol i Finland skulle kunna ta ställning till frågan. Vilka normer skall domstolen då använda sig av för att göra bedömning, samt på vilka procesuella grunder?

⁴³ Antila 2007, sidorna 41-46.

⁴⁴ RP 2006:52.

5 Avslutande kommentarer

Sverige och Finland delar liksom de övriga nordiska länderna en relativt gemensam rättstradition, och det gäller även inom familjerättens område. Mot bakgrund av det är det inte särskilt främmande att man hämtar inspiration och modeller av varandra när man skall utveckla t.ex. nya rättsliga institut. Så är även fallet med intressebevakningsfullmakten i Finland, och den planerade framtidsfullmakten i Sverige.

Men vissa skillnader står ändå att finna mellan länderna, dels gäller det olika typer av förfaranden men också olikartade normer och bestämmelser. Så är även fallet med delar av den kommande framtidsfullmakten i Sverige, var man har gått inför att ge möjlighet för fullmaktsgivaren att villkora en domstolsprövning innan fullmakten fastställs.

Bakgrunden till skillnaden är bl.a. den att man i Sverige anser att en domstol skall pröva saken innan framtidsfullmakten fastställs, eftersom individen bör ha en så hög grad av självautonomi och att det dessutom bidrar till ökad rättsäkerhet då en domstol prövar saken. Detta mot bakgrund av att framtidsfullmakten är ett så stort ingrepp i den personliga integriteten. I Finland har man istället inte ansett att en domstolsprövning är nödvändig utan denna uppgift kan överlätas till Magistraten, med möjlighet till ändringssökande genom ett förvaltningsrättsligt förfarande.

Frågan är då om detta ökar rättsäkerheten i Sverige i jämförelse med Finland? På den frågan är det svårt att i nuläget ge ett konkret svar i och med att lagen ännu inte trätt i kraft i Sverige, och det därigenom är svårt att fastställa praktiska skillnader. Dessutom är det svårt att mäta variabler som rättsäkerhet, mellan olika länder.

Sammantaget blir det att följa med utvecklingen i Sverige, för att se om de finska systemet lever upp till lika höga standarder av rättsäkerhet som i Sverige – när det gäller ett så snarlik rättslig institut som intressebevakningsfullmakten respektive framtidsfullmakten.